

Vaadeldes rändavaid pilvi. Oskar Lutsu lapsepõlvelood

Tänase lastekirjanduspäeva raamteema "Aja lugu ja õnnelik lapsepõlv" võimalduab Oskar Lutsu (7. jaanuar 1887 - 23. märts 1953) teoste mitmekülgset käsitlust. Vaatleme läbi Oskar Lutsu "Mälestuste sarja" nelja esimese teose eluolu tsaariaegses Eestis ning autori enda lapsepõlvelugu. Vallatust "Kevadest" nopime õnneliku lapsepõlve retsepti koostisosi. Lastele suunatud tekstidena käsitletakse antud ettekandes vaid teoseid, mille kesksseteks tegelasteks on lapsed. Neis paistab silma lapsevanema-lapse suhe ja avanevad erinevad kasvatuslikud teemad. Siin-seal vaatleme aja kulgemisest tulenevaid muutusi laste elus. Kas tänapäeva laste lapsepõlv on õnnelikum? Kas tänapäeva laste igapäevategevused on Lutsu-aegse ajastuga üldse võrreldavad? Nendele küsimustele ei ole kindlasti üht ja konkreetset vastust, kuid Lutsu loomingus on aspekte, mis paratamatult suunavad meid nende teemade üle juurdlema.

Mälestuste sari

O. Lutsu mälestusteseeria esimeses jutustuses "**Vanad teerajad**" kujutab kirjanik oma varast lapsepõlve esimese 8 eluaasta raamides. Sellesse perioodi jääb kolimine onu juurest Alamuse ehk Palamuse külla. Alamusel hakkab Oskar Lutsu isa pidama kingsepatöökoda poekaupmees Aruskilt renditud ruumides. Oskari ehk Andrese (nii nimetab ta end mälestusteseerias) painajaks saab poepidaja kiuslik poeg Peeter Arusk. Kui kingsepasell Peep teeb Andresele kalaõnge, siis tingimata lunib Peeter sellega püüda. Ja kui Andres lubabki, siis enam ta õnge tagasi ei saa. Vaid leiab järgmisel päeval jõeäärse võsatihnikust õnge osakesi. Andres räägib küll kodus kõik ära, ent kaebuste puhul pole vanemail midagi teha, korteriomaniku poja peale kaebama minna ei saa. Ainult Peep julgeb selles ebaausas olukorras Peetrile vingerpussi mängida, aga seda juba sarja järgmises teoses.

“**Talvised teed**” räägib Andrese koolitalvest Häänküla külakoolis. Sel ajal toimub ka kolimine oma majja koos Andrese vanatädi Murumunaga. Selles teoses jõuab lugejani tsaariaja vaesus ja viletsus läbi vaestemajas kasvava Luterus Silbe, kellele Andrese isa oli kord andnud ühed saapatohlud, mis kuhugi ei kõlvanud, ning tema palitu on õhuke, otsekui oleks õmmeldud sitsiriidest. Ei ole tal ühtki raamatut ning vihiku meisterdamiseks vaestemaja põõningult võetud vallakirjutaja paberid teevad temast varga ning ähvardavad isegi koolist väljaheitmist põhjustada. Luts kirjutab oma häbitundest, mis teda valdas, kui Murumuna ta hommikul tihedalt sallidesse ja kampsunitesse pakkis ning Luterus teda kõikide vammuste alt pääsab. Ent siingi on Peep omas headuses omal kohal ning muretseb Silbele jalanõud.

Liivi Rosenvald (2000) on öelnud: “Kirjaniku teosest nähtub, et tal oli silma ja südant oma tegelastele – elu hammasrataste vahele jäänud inimestele, kelle algkujud leidis ta meie linna tänavailt.”

“**Läbi tuule ja vee**” kirjeldab esimesele kooliaastale järgnevat suve. Antud teose keskseks teemaks on Andrese kartus lähedaste surma ees. Kui vanaema vigastab oma jalga, seisab väike Andres keset Oasti talu õue ja näeb vaimusilmas surnud vanaema Aidast välja kantavat. Kui Andres vanaemalt küsib, kas viimane surma kardab, vastab vanaema:

“Oh, ei karda. Eks see ole meie kõigi pärisosa. Miks karta seda, millest keegi ei pääse.” Luts 1997, lk 67)

Ent selles teoses toimub ka Andrese ja Luteruse meeldiv taaskohtumine. Luterus leidis endale Häänküla koolmeister Uugi abiga sulasekoha Rünka talus. Nüüd ilmub ta kingsepatöökotta ja tellib endale kamassid. Rünka perenaine oli talle andnud palga arvelt villast riidet ja sellegi oli ta rätsepa juurde viinud.

“Endine vaestemaja kasvandik ja räbalapundar ometi kord saab end häbenematult näidata inimeste hulgas.” Luts 1997, lk 54)

“Vaadeldes rändavaid pilvi” alguses nendib autor, et paljuki, mis jääb sellesse ajajärku on kajastust leidnud “Kevades”.

“Hea küll, mu “Kevade” oli enam-vähem luulekujutelm. Ent nüüd ma käsitlen tõsiasju... seevõrra kui nad mul on säilinud meeles.” Luts 1997, lk 129)

See on kurb jutustust, traagilisest ajajärgust Andrese elus. Kui “Kevades” puudutab Luts sarlakite teemat põgusalt Teele ja Arno vahelises vestluses, siis siin on haigus kogu tolleaegses õuduses. Mitmed ümberkaudsed lapsed ja ka Andrese väike vend ning õpipoiss Taavet surid, Andres ise sai terveks. Andres nägi süüd Murumunal, kes arstis haigeid ise ning keeldus doktorit majja kutsumast. Kui ta aga tungivalt isale peale käis, tuli arst ja andis Andresele rohtu, Arno jaoks oli juba hilja.

Oskar Luts kirjutab palju oma onutütre Liisi ja vend Arno surmast. Tunneb kahetsust, et ta kiusas oma varalahkunud venda ja ei olnud temaga alati hea. Kui vaatame kaasaegsete laste elu, kes tavapäraselt elavad eemal vanavanematest, kes näiliselt surmale kõige lähemal seisavad ja oskaks Lutsu vanaemale sarnaselt edasi anda filosoofiat elu lõplikusest, me ei peaks liialt imestama, et oleme jõudnud surmamängudeni „Jookse või sured” ja „Sinivaal”. Umbes üheksandal-kümnendal eluaastal mõistab laps oma surelikkust ning sel hetkel oleks väga vaja seda inimest, kes omas elukogemuses on jõudnud leppida surmaga. Oskari jaoks oli just vanaema Triinu see, kellele väikese mehe suuri muresid kurta ja kellega ilmaelu üle arutada.

On tõsi, et mainitud teosed ei ole adresseeritud lastele, ent on lapsepõlve pildikesi kujutades rikkalik lugemismaterjal. Olen kohanud ühes kooliõpikus pildikest teosest “Vaadeldes rändavaid pilvi”. See oli jõulupühade eelne klassikoristus, kus poisid keetsid köstri saunas vett, kandsid seda pangede viisi klassipõrandale ja teised asusid vett harjadega laiali uhuma. Rotid ulgusid nagu uppuval laeval. Põrand ujus hallist veest ja ainult säärsaabastes sai tööd jätkata. Käis lõbus töö mängimine, kuni õpetaja Roose, oma toas viibides, avastas ukse alt niriseva halli veejoa, mis oli jõudnud põrandal asuvate pooleli

olevate köitmistöödeni. Selle hädakisa peale, mis nüüd tekkis, jõudis kohale ka Köster oma eluruumidest, mispeale sai alguse tõeline kisa.

Miks mitte kasutada ka pildikest talvisest kalapüügist teosest “Talvised teed”. Peep ja Andres püüavad taliõngega Amme jõe tehtud jääaugust ahvenaid. Asudes koduteele, kohtavad nad Peeter Aruskit, kes esiti tahab Peebult osa saagist ära osta. Kui viimane müügiga nõus ei ole, tahab teda, kuidas nad õieti kala püüdsid. Peep kirjeldab:

“Sa ometi näed siin seda auku? Selle raiusime meie Andresega. Noh ja seda ka ehk oled kuulnud, et kaladel talvel õhust puudus, et nad on ummuksis, nagu öeldakse. Noh, kui nüüd siia keegi teeb augu jäässe, eks siis ole üsna loomulik, et kalad tulevad augu juurde värsket õhku hingama. Noh, mis siis muud, kui suska käsi vette ja nabi kinni, mis seal parajasti lähemal on.” (Luts 1996, lk 181)

Ehkki mälestuste sari annab hea kujutelma Lutsu enda lapsepõlvest ja sel ajastul toimunud, on ta oma elust inspiratsiooni saanud ka ilukirjanduslike teoste kirjutamiseks. Üks tuntumaid näiteid on selles osas loomulikult „Kevade“, millest on saanud omamoodi Lutsu visiitkaart.

„**Kevade. Pildikesi koolipõlvest**” kirjutamise tõukejõuks olid isiklikud muljed. 1959. aasta trükisest leiame 10 aastat varem (1949. aastal) autori poolt kirjutatud saatesõna, milles ta nendib, et iga kirjeldatud tegelane on kuskilt “võetud”, kuidas aga kirjanik algkuju kujundab, on ikkagi tema loomingu protsessi küsimus. Sündmuste kohta ütleb ta, et ka tõepärased sündmused ei tarvitse olla täpselt nii sündinud, kuidas neid ilukirjanduses kirjeldatakse.

Kui võrrelda “Kevadet” “Mälestuste sarjaga” on autor jätnud endale suurema loomingulise vabaduse. Ka “Mälestuste sarjas” ütleb ta aeg-ajalt, et iga vestluse täpset taassõnastamist ei maksa oodata ning ka sündmused on kirjeldatud tema vaate läbi, ent olustik on kirjeldatud tõetruult. Suurema mänguruumi võimaldab varinime kasutamine. “Kevades” ja sellele järgnevates Tootsi lugudes võtab ta tegelasena mitmeid vorme. “Kevades” temanimelist tegelast ei esine. Temale iseloomulikku võime leida Arnos (lüüriline, arglik unistaja, kes võib vabalt kõik piiblisalmid ette lugeda), väikses Lestas (väike nagu imetegu -

teadupoolest oli Luts väikest kasvu) ja ehk Jaan Imelikus, kellel oli kõigi jaoks naeratus ja hea sõna varuks, ja kes paistab silma teraste väljaütlemistega). Oma nimega ilmub kirjanik Luts "Suves".

Oskar Lutsu anne meisterlikult inimest kujutada avaldub „Kevade” koloriitselt ja meeldesõõbivates tüpaažides. „Kevades” kohtame nii lüürilisusele kalduvat natuuri (Arno, õpetaja Laur) kui ka koomilisi tüüpe (Toots, Kiir, köster) (Reinold, 1988). Olen osalenud õpetajakoolitusel kujundavast hindamisest. Kursandid jaotati nelja rühma, ning igale rühmale anti ülessandeks kirjutada kirjeldav tunnistus ühele „Kevade” tegelasele - Joosep Tootsile, Arno Talile, Tõnissonile ja Heinrich Georg Adniel Kiirele. Neist kolm esimest on niivõrd temperamendipuhtad (sangviinik, melanhoolik, flegmaatik), et selliste karakterite loomine on vaid väga heal inimestetundjal võimalik.

Lutsu „Kevade” kui kirjeldus koolielust puudutab mitmeid kaasaegseid valupunkte. Võtame näiteks esimese koolipäeva vahetunni kirjelduse:

“Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis nagu sipelgapesa. Kõigil oli hirmus rutt ja kiire, kõik jooksid, kilatsesid, nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda.”

(Luts, 1959, lk 15)

Iseäranis tegus oli aga Joosep Tootsi päev:

“Järgmised tunnid ja vaheajad möödusid ilma suuremate sündmusteta. Mida vahest nimetada, oleks see, et Toots ühe oma kooliõe kleidi katki rebis, rahakoti ära vahetas, aknaruudu katki lõi ja koolitõa taha tule tegi.” (Luts, 1959 lk 18)

Paljukajastatud PISA testitulemuste taustal kirjutas Nõo reaalgümnaasiumi ja Tartu Herbert Masingu kooli füüsikaõpetaja Kristjan Vällik artikli, kus kirjeldab teatava sarkasmiga vahetunde tänapäevases koolis:

“Suundun õpetajate toa poole, et kolleegidelt tuge otsida. Laveerin koridoris seisvate või istuvate siniste nägudega õpilaste vahel, kelle ainsaks elumärgiks on kiiresti liikuvad pöidlad. Meenub oma kooliaeg, kus õpetajate peamine mure vahetunnis oli jooksmise ja kullimängu takistamine. Huvitav, mida PISA test kehalise võimekuse kohta ütleks? Olen olude sunnil ka kehalise kasvatusõpetaja olnud ja näinud, kuidas pool klassi ei suuda ühtegi lõuatõmmet teha.”

Muidugi on ka tänapäeval koole, kus ekraanide kasutamist piiratakse või keelatakse täielikult. Tean ka koole, kus lapsi barbaarselt õue kulli, jalgpalli, ukakat või mõnd muud ajaigandit mängima aetakse. Ja nad mängivad ja on seal juures veel õnnelikud. Seda ma muidugi ei tea, kes skoorib PISA testides paremini, kas õpilane, keda kirjeldab Kristjan Vällik või õpilane sellisest sajandi tagusest koolist. Aga kui tõstatada küsimus õnnelikust lapsepõlvest. Kas see PISA testide esikoht, tegi õpilased õnnelikuks? Kas see tegi õpetajad õnnelikuks? Direktorid? Kõik endised ja praegused haridusjuhid, ministrid? Võib-olla tegi see kedagi uhkeks ja keegi sai rinna kummi lüüa ja rusikaga paar tubli matsu anda. Aga uhkus ei ole õnn.

Teise valupunktina tooksin austuse inimeste vastu. Iseäranis huvitav on võrdlusesse tuua kaks tsariagset pedagoogi õpetaja Laur ja kõster Julk-Jüri. Nagu kirjutab Reinold (1988) on õpetaja Laur „Kevades” (ja ühtlasi kogu eesti kirjanduses) helge pedagoogi võrdkuju - temast on kirjutatud erilise südamlikkuse, ka lürismiga. Tagurlikus kõstris kujutab Luts õpilastele ohtu. Või kui esimene kujutab õpetaja ideaali, siis teine on selle paroodia.

Julk-Jüri tegi loomulikult ohtralt tempe, käskis lastel kuueks kooli tulla, et pidada kaks tundi hommikupalvust poolmagavate õpilastega. “Kevades” ei leidu vanemate kommentaare, vaid mälestuste sarjas siunab Murumuna kõstrit samalaadse käitumise pärast ja sedagi saksa keeles.

Julk-Jüril oli kombeks ka Arnot kiustada. Kui Arno isa keeldus kõstrile laenu andmast, meenutas kõster üleklassiliselt ja igapäevaselt Arno ja Kristjan Lible ühist napsutamist

sügisiseses kasesalus. Teades seda kõike, ei läinud Arno vanemad praostile kaebama, sest Julk-Jüri oli ikkagi koolmeister. Muidugi ei leia tema teod ametinimetuse läbi õigustust vähimalgi määral. Ja vaevalt et vanemad tundsid tema vastu austust ja aukartust, vast lihtsalt hirmu.

On teada, et “Kevade” ei ole algselt suunatud noortele lugejatele. “Kevade” on koolikirjandusse jõudnud tänu heale voolavale sõnale ja süzee vaheldusrikkusele. “Kevadet” võib pidada ristkirjutiseks, kus igas eas lugeja leiab omale midagi, mis teda liigutab. Nagu kirjutab Liivi Roosenvald (2010), domineerib Lutsu ja „Kevade” juures äratundmisrõõm. Niisugused me oleme, igaüks leiab siit iseenda.

Et aga ajad muutuvad, muutub sõnavara, igapäevased tarbeesemed, rõivad, jalanõud; koostasid Aili Kalavus ja Mare Mürsepp “Kevade” esimese osa põhjal kommenteeritud ja illustreeritud väljaande. 2007. aastal jõudis põhikooliõpilasteni lugemik “Kui Arno isaga koolimajja jõudis...”. Selles väljaandes on tehtud kõik, et tekst lugejale päralt jõuaks. Illustreeritud on tarbeesemeid nagu korgitser, kangasteljed, viisud, hanesulg. Selgitatud on suur hulk sõnu, sealhulgas ka sõnu, mis esmapilgul näivad iseenesest mõistetavad (nt toober, purre) aga puuduvad tõenäoliselt kaasaegse koolinoore aktiivsõnavarast ja kogemustelaekast. Ja ka sõnu, mis nüüdseks vajunud unustuste hõlma: tritsud, sihverplaat, hambairv

“Kevadest on saanud eesti rahva sümboltekst. Paljud sealt pärit tegelased elavad meie keskel oma elu edasi” - Rein Veidemann (Luts, 2008)

Ehk küll „Kevade” ilmumisega (1912-1913) oli Oskar Luts koolipoiste-tüdrukute seas juba kuulsaks saanud, hakkas ta laste jaoks kirjutama ikkagi alles pärast poja sündi. 1919. aastal ilmus lastele näidend „Ülemiste vanake”. Kuid eriti viljakas oli Luts 20ndail aastail. Oskar Lutsu loominguga seda osa, mis on määratud lastele, iseloomustab hea ja ladus jutustamislaad, mahe huumor ning lugudes peituv õpetuseiva. Lutsu tegelaste ere karakterisus on teinud nad laste hulgas väga populaarseks.

Luts on lastele suunanud tubli peotäie tekste, mis on ühiselt köidetud 1987. aastal kogumikku "Lastejutud". Kogumiku esimene reisiveste "**Inderlin**" on imearmas lugu noorelt isalt oma väiksele pojale. Kogumiku koostaja Meelik Kahuga ma tegelikult nõustuda ei tahaks ja lastejutuks ma "Indelrini" ei pea. Värske emana tundsin, et tekst kõnetab just mind. Samal arvamusel on ka "Inderlini" 2001. aastal ilmunud trükise toimetajad Kristi Metste ja Liivi Roosenvald, kelle sõnul on jutustus otsekui noore mehe palve oma lapsele - anna andeks, et oled minu läbi sattunud siia kurja maailma! See on Georgi varajase lapsepõlve lugu.

Eriarvamus loo sihtrühma osas ei kahanda aga loo väärtust eesti kirjanduses. Oskar Luts kujutab rasket teekonda I maailmasõjast räsitud Valgevenest Tartusse. Luts kirjeldab olustikku elutervelt, liialduste ja halata. Ta äratab lugejas kaastunnet, muutumata sealjuures masendavaks. Võib näitena tuua ühe traagilisima lõigukese:

Mäletad, Inderlin, seal arstiti parajasti üht haiget last; kaminas suitsetati väävlit ja ses suitsus hoiti haiget laps. Mäletad, kuidas vintskles rinnutu ja rögisev laps ja sirutas välja peenikesed käsivarred lämmastavast suitsupilvest? /.../ mis aitas minu protest selle arstimisviisi vastu, kes usaldab võtta võõralt pulbrit, mida pakkusin tõbisele. /.../ (Luts, 1987, lk13-14)

Armastus ja austus inimeste vastu, millest rääkisime "Kevade" puhul on ka selle teose tunnusjoon. Ehkki Luts teadis, et ravitseja väävlisuits last ei aita ja tema asjatundliku nõu kuulda ei võetud, ei kuma tekstist üleolevat suhtumist: "Ah, mis te, lollid, nüüd teate ja teete," vaid kaastunne ja kurbus, et kuigi ta soovis, ei olnud temast mingit abi ei lapsele ega tema lähedastele.

Lutsu teostele omaselt vaheldub ka "Inderlinis" elutõsidus mõnusa huumoriga või on huumor abiks elutõsiduse väljendamisel. Näiteks andis ta sõna ka Inderlinile endale, kirjeldamaks oma sisutihedaid beebipäevi:

29.märts. Sündisin. Külml on. Mul ei meeldi siin. Nutan. Ma ei tunne veel oma isa ja ema - väga huvitav, missugusesse seltskonda ma õige sattusin. Suuremat asja neist vist

ei ole - esimene asi peale sündimist oli, et nad mind löid. Nutsin. Süüa tahaks. Nutan. Suplemas käisin - nutsin. Nüüd nutan jälle - eks näe, millal nad mulle mõtlevad süüa anda.

30. märts. Mulle antakse juba süüa. Nüüd matavad nad mu liiasti riiete alla - higistan ja nutan. Ja mida rohkem nutan, seda rohkem higistan. Nn ema on haige ja lamab voodis. Leidis ta ka paraja aja haigeks jääda, just siis, kui mina sündisin! Minu eilne arvamine on kahjuks õige: vanematest pole tõesti suuremat asja; neil pole teenijat ega kedagi teist abilist, kes vähemalt peseks mu mähkmeid. Nüüd solistab nn isa pesuvanni juures ja kirub, et ta oma käed on katki hõõrunud nartsusid pestes. Kui mul ei oleks nii palav, siis võiksin naerda, kuidas ta solistab; aga mul on liig palav - sellepärast nutan. (Luts, 1987, lk 29-30)

Ja nii meenus emadele esimene kokkupuude oma esimese lapsukesega. Selle kõige armsama olendiga, kes on just saabunud ja kes on veel üsna mõistatuslik. Eks ole ka siin seda vabanduse hõngu: anna andeks, et ma ei tea, kui palju riideid on parasjagu vaja; ja mul on kahju, et pole teenijat, kes su mähkmeid peseks; kahju on ka sellest, et lutid nii raskesti kättesaadavad on... Imearmas, ilus, kurb ja õudne - nii nagu elu ise.

„**Nukitsamees**” ilmus aastal 1920 ning on Inderlinile (ehk Georgile) pühendatud kunstmuinasjutt. Nukitsamees on lugu kasvamisest. Ühest küljest Iti ja Kusti kasvamine lapsest täiskasvanuks. Lapsed peavad ise leidma üles kodutee; siin küll on neil suur abi linnukesest, kelle poja Kusti loo alguses suure kivi juures päästis. Lastel tuleb langetada väga raske otsus - kas võtta Nukitsamees ühes või jätta ta metsarahva ja saatuse hooleks. Itis kõnelev emalikud tunded:

“/.../ Tead, Kusti, sa oled alati tubli poiss olnud, mis sa arvad, kui me ta õige ühes võtaksime? Kangesti kahju on teda siia maha jätta, pealegi kui ta nii karjub.” (Luts, 1987, lk 58)

Kusti ei näe aga vajadust väikest metsaelanikku kaasa võtta. Kui aga teejuhiks hakanud linnuke lapsi taga kiirustab, on Kusti nõus, ainult vastust kandku kodus Iti kui adopteerimise algataja. Kodus võtab Iti koheselt metsaelaniku üle täieliku vastutuse ja astub ema rolli - armastades väikest neegrikarva sarvilist sellisena nagu ta on. Kusti aga pole vennikesega kuigi rahul, nühib teda saunas hoolega, nii et mehikese nahk krudiseb, aga jääb endiselt tõmmuks. Ja kui Itit juures ei ole, katsub õnne ka sarvede maha viilimisel. Sedagi edutult, sarved kasvavad ikka tagasi.

Kui aga linnuke tuleb sügisel rännaku eel lastega hüvasti jätma ja sidistab, et metsaelanikud on metsast ammugi kadunud sõnab Kusti paljuütlevalt:

“Hm... Siis ei tea me väikest metsaelanikku enam kuhugi saata.”(Luts, 1987, lk 65)

Peale seda toimub pööre Kustis, kes võtab vastu isarolli:

“Mul on sügisel ja talvel rohkem aega, ma võtan õige selle Nukitsamehe enda hoolde ja vaatan, kas tast saab asi või mitte.” (Luts, 1987, lk 65)

Kusti isaroll tähendab küll ohtrat vitsutamist, aga siiski saab Nukitsamehest pikapeale asja ja kasvatajate sõnagi hakkab maksma.

Lahti hargneb kaks pedagooglist ideed:

Esiteks - me võime küll sarvi maha viilida, aga kui laps ei ole jõudnud oma arengus järgmise etapini, ei saa me teda ka jõuga selleks sundida, ja sarved kasvavad tagasi. Ühel päeval, kui aeg on küps, murenevad sarved iseenesest.

Ja teiseks - seni, kuni Kustis on lootus, et elukale leidub koht, kuhu ta tagasi saata, ei toimu Nukitsamehes mingit muutust. Kui Kusti tõdeb, et valikut ei ole, ja tunnistab, et see erivajaduslik laps jääb tema juurde. Ta aktsepteerib olukorda ja last ennast ning annab nii endale kui lapsele võimaluse kasvamiseks.

Aga ärgem tõtakem nüüd Nukitsamehele diagnoosi panema. Mina vaataksin teda ka korraks kui nooremat venda vanema õe-venna silmade läbi. Sellist ühe-pooleteist aastast, kelle sõnavara piirdub mõne sõnaga ja soovide väljendamiseks on tarvilusel rohkem vali kisa. Pole tal ka arusaamist, mida üleüldse teha ei tohi. Selline täiesti mõistmatu ja ebamõistlik tegelane. Aga kellest siiski aja möödudes saab INIMENE Ants.

Mälestuste sarjas tõdeb Luts, et on nii Arno kui Theodori sünni puhul tundnud vastumeelsust uue ilmakodaniku suhtes

...kadunud Arno, mu valge poisikese asemele tekib keegi uustulnuk, kelle nimeks pannakse Theodor. See poiss, justkui Arnogi, esialgu ei meeldi mulle põrmugi. /.../ Ent olgu sellega kuidas on /.../, kuid harjumus teeb imeasju. (Luts1988, lk 13)

Harjumus teeb imeasju ja Andres ehk Oskar oli mõlemale vennakesele armas vanem vend.

Ent kõik esitletu on leitud seosed, tõlgendused, mis autoril seda ilusat lookest kirjutades, ei pruukinud kaugeltki mõttes olla.

1997. aastal ilmunud “Nukitsamehe” väljaande järelsõnas kirjeldab Andres Jaaksoo kirjastajate omavolilist käitumist antud teose tekstiga. 1945. aastal võeti raamatust välja Metsamoori sotsialismi halvustavad repliigid ja kirjutati ümber loo lõpp. Pärast korrektuurpögnate lugemist kirjutas Oskar Luts 26. juulil 1945 kurja, kuid vastuseta jäänud kirja tollase riikliku kirjastuse Ilukirjandus ja Kunst kõrgetele asjameestele.

Autori tsitaat mainitud kirjast „Kui „Nukitsamehes” üldse on mingit tendentsi, siis on see ikkagi ainult: headuse ja õigluse võit kurja ja sisetundetuse üle”.

Oskar Lutsu teoste seas on ka lastejutte, mida võiks nimetada sarnaselt “Kevadega” pildikesteks. Siin-seal on näha kattuvat temaatikat.

„**Lauka poiste ootamatu teekond**” kirjeldab kahe venna astumist üle isa keelu. Poisid sõidavad paadiga järvele, tõuseb tuul, kaovad mõlad ja koduteest saab ootamatu seiklus. Pulleritsi (1975) hinnangul kandis lugu kiirustamise märke.

„**Minu esimene tööpõld**” räägib ühel koolitalvel õpilasi haaranud raamatuköitmise hullusest. Väljendub tänulikkus Eedi Ojapile, kes köitmist õpetas ja köitjat innustas. „Võib olla oma edasises elus oleksin jäänud kärsituks tööpõlguriks,” nendib Luts (Pullerits, 1975, lk 28). Mälestustesarja jutustuses „Vaadeldes rändavaid pilvi” õpetas lastele köitmist õpetaja Roose.

„**Ebausk**” on mälestuskild ajast, mil Oskar alias Andres käis kihelkonnakoolis. Ühel pimedal sügishommikul, kui Andres oli hakanud kell kuus kooli hommikupalvusele minema, halvatas teda tondihirm. Selles loos tuleb appi kirkiku kellamees (Pullerits, 1975, lk 29). Samalaadse loo jutustab Luts ka jututsuses “Vaadeldes rändavaid pilvi”. Ent siis eksleb laps kalmistule ja teeristile ning jõuab omaenese juhatusel kooli ning peab ukse aru, mida edasi teha.

Seega on Lutsu teostes väga palju mõtteid, mis kõnetavad ka tänapäevast lugejat ja ühtlasi annavad värvika pildi möödunud aegade lapsepõlve olemusest. Lapsevanemate keeldudest üleastumine, töökasvatus, hirm eksimise ja üksijäämise eest – vaevalt need teemad kaasajalgi kuskile kadunud on. Lutsu teosed peegeldavad elu kogu selle mitmekesisuses ja seetõttu ei tasuks neid unustada ja alaväärtustada.

Kokkuvõte

Hando Runnel (2002) on kirjutanud:

“Oskar Lutsu tööriist on tema tundelisuus. Keegi ei nimeta seda geniaalsuseks, aga selle erakordne antus, selle kategoorilisuus on vaieldamatu. Enne kui jutustamise tundelisuus jõuab ülearu magusaks minna, leiab Luts alati mõne mõru või kibeda tilga, nii on ta jutustamine võbelevas tundelises tasakaalus, on tempereeritud.”

Sama võib öelda ka elu loomuliku tasakaalu kohta üldisemalt: lapsepõlves on nii rõõmu kui kurbust, lõbusaid seiklusi ja karme õppetunde, surmaga lõppevaid haiguseid ja õnnelikke paranemisi. Oskar Lutsu teosed on elu peegeldavad pildikesed, mis võimaldavad vaadelda ja mõtestada kunagi elanud põlvkondade, aga ka tänapäeva noorte inimeste arengut. Kindlasti on Lutsu lapsepõlvelugudes nii mõndagi õpetlikku. Ta lihtsalt kirjeldab ja annab lugejale vabad käed, mida kõige sellega peale hakata. Vaid mõnes lasteloos, võtab ta pisut moraliseeriva tooni. Igatahes on Lutsu voolav stiil ja mahlakas kõnepruuk midagi sellist, mis teeb tema teosed lugemisväärseks ka siis, kui nendest sügavamalt mõtet otsida ei soovi.

Lutsu viimaseks trükitud pöördumiseks noortele lugejate poole on 8. septembril 1949. aastal Sädemes ilmunud artikkel „Te olete õnnelik sugupõlv” uue õppeaasta alguse puhul. Tuletades meelde oma õpiaastaid Palamuse kihelkonnakoolis 1895.-1899. aastal, võrdleb kirjanik neid võimalustega, mida on loonud nõukogude kord õppivale noorsoole. Oleviku üleolek on vaieldamatu. Juba igal aastal remonditud koolimajad loovad kirjaniku arvates helge meeleolu ning lisavad ka kindlasti õppimislusti. (Pullerits, 1975, lk 29)

Kuigi nõukogude aja ülevoolav ühiskonnakiitus on meie jaoks nüüdseks möödanikku vajunud, võib ka sellest mõttekatkest leida seoseid tänapäevaga. Võimaluste paljusus laste ja noorte jaoks on aina kasvanud ja kõik vahendid õnnelikuks lapsepõlveks oleks justkui olemas. Kas aga õnnelikumad olid noored, kelle igapäevasteks õppevahenditeks olid kriihvel ja tahvel, või hoopis lapsed, kelle näppude vahel on nutitahvel? Seda me ilmselt objektiivselt hinnata ei saa, kuid õnneks saame tänu Lutsu lugudele vähemalt ettekujutuse, milline oli lapsepõlv 100 aastat tagasi. Selle võrdlemine tänapäevaga on aga igäühe enda teha.

Kasutatud kirjandus:

Hando Runnel. *Oskar Lutsust kõnelda*. Hando Runnel. Tartu postimees 5. November 2002.

Külastatud aadressill: <http://tartu.postimees.ee/1977147/oskar-lutsust-konelda>

Kristjan Vällik. *Lihtsa füüsikaõpetaja mõtted pärast PISA testi tulemusi*. Külastatud

aadressil: http://arvamus.postimees.ee/3937595/kristjan-vaellik-lihtsa-fueuesikaopetaja-motted-paerast-pisa-testi-tulemusi?utm_source

Luts, O. (2001). *Inderlin*. Tartu: Triibus. Toim. Metste, K. ja Rosenvald, L.

Luts, O. (2008). *Kapsapea*. Tallinn: Tea. Järelsõna Rein Veidemann

Luts, O. (1959). *Kevade*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Luts, O. (1998). *Kuldsete lehtede all. Ladina köök*. Tallinn: Olion.

Luts, O. (1987). *Lastejutud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Luts, O. (1996). *Läbi tuule ja vee. Vaadeldes rändavaid pilvi*. Tallinn: Olion.

Luts, O. (1997). *Nukitsamees. Inderlinile kirjutatud muinasjutt*. Tiritamm. Järelsõna J.A.

Luts, O. (1996). *Vanad teerajad. Talvised teed*. Tallinn: Olion.

Pullerits, H. (1975). *Oskar Luts Lastekirjanikuna*. Tartu.

Reinold, M. (1988) Vinkel. A (toim) Kirjanduse tõe poole. *Oskar Lutsu „Kevade” Huumor*.

Keele ja Kirjanduse Instutuut.

Roosenvald, A. (2010). *Kasvatusest Oskar Lutsu arhetüüpsetele karakteritele toetudes*.

Ettekanne O. Lutsu majamuuseumis.

Roosenvald, L. (2000). *Oskar ja Inderlin*.